

Prethodno priopćenje 1(045) Pascal, B.

doi: [10.21464/fi38311](https://doi.org/10.21464/fi38311)

Primljeno: 9. 6. 2018.

Roni Rengel

Pavla Radića 34, HR–33000 Virovitica
ronirengel@gmail.com

Podijeljeni Pascal: u potrazi za redom prirode

Sažetak

U tekstu će biti izveden temeljni postav Pascalove filozofije kako ga je moguće pronaći u postumno objavljenoj zbirci sabranih pod imenom Misli. Osim aporijama do kojih dospjeva Pascal pripremanjem geometrijskog i tankočutnog duha, redanja i izravnosti, vjere i razuma i sl., pozornost će biti naslonjena i mjestima teološkog sadržaja. Kroz tekst, Pascalova filozofija bit će položena u odnos s filozofima koji u određenom smislu dijele njegov patos, posebice predstavnicima fragmentarnog filozofiranja – od prethodnika i suvremenika (Montaigne, La Rochefoucauld), do nastavljača (romantičari, Nietzsche, Jaspers). Naposljetku, bit će ponuđena mogućnost neteističkog čitanja Pascalova teksta.

Ključne riječi

Blaise Pascal, *Misli*, fragmenti, vjera, razum, teologija, geometrijski duh, tankočutni duh

»Pričinjalo se da me sve proturječnosti strahovito udaljuju od spoznaje vjere.

Međutim, one me najbrže vode istinskoj spoznaji.«¹

Zbirka fragmenata postumno sabranih pod imenom *Misli* (*Pensées*) uz *Pisma provincijalcu* (*Les provinciales*) čine jedinstven doprinos filozofiranju, ne samo na planu tekstualne eksplikacije² nego i dovedenim sadržajem koji podrazumijeva motive od kritike znanosti i monolinearne razumnosti do komparativne analize religija, teoloških ekstrakata i tajne vjere – pri čemu je svugdje prisutan Pascalov *buntovni karakter*.³ U djelu *Antikrist* Nietzsche zamjera kršćanstvu otrovanje duhova veličine poput Pascala.⁴ Nije potpun promašaj

1

Blaise Pascal, *Misli*, preveo Zlatan Plenković, Zora, Zagreb 1969., str. 173 (frag. 424).

2

Kod Pascala je fragmentarni stil ispostavljen u koordinaciji s postavkama navedenima već u prvim fragmentima, a koje kasnije raznoobličeno ponavlja. Pascal razlikuje *geometrijski* i *tankočutni duh*, gdje zadnjem pripada logika srca i neuredno izlaganje, a prvom redanje i razum (ovo će kasnije biti važnim u zahvaćanju pojma *vjere*).

3

Danko Grlić voli koristiti ovakvu ocjenu u analizi Pascala, kao i Nietzschea, a čime razumije naglašen vlastiti zorni kôd autora (ponegdje ih ovo, doduše, čini hermetičkim, ali hermeneutički poticajnim itd.). Najveći je broj fragmenata kod Pascala posvećen teološkim problemima.

4

Friedrich Nietzsche, *Antikrist: prokleta kršćanstvo*, prevela Neda Paravić, Izvori, Zagreb 1999., str. 10. Usp. »Najdublje i najneiscr-

tako postaviti Stvar,⁵ no pritom imajući u vidu temeljni nacrt filozofije (ako je tako nešto moguće)⁶ razvučene u nered teksta *Misli*: neprekinuti prijemor *geometrijskog* i *tankoćutnog* duha, inspiracije-nadahnuća-intuicije (*witz*) i određenosti kauzaliteta (Kairoso i Kronosa), borbu strasti i razuma, duha i tijela, mirovanja i kretanja; organičko shvaćanje kozmosa,⁷ čovjeka, svijeta i prirode – time, dakako, i odbacivanje ideje apsolutnog (spoznajno-etičkog) okvira koji bi služio poput poleđa uniformno opravdavajućeg svekolike činidbe, pri kojemu (poleđu) eventualno staje i povijest (zgađanje).⁸ U tekstu zbirke *Misli* stisnute su i neke ideje kasnije strukturno razrađene, poput geneze vlasništva kako se može naći kod Rousseaua, mišljenja subjektivnosti koja napreduje kroz romantičare i Nietzschea (protežući se dalje u modernu teoriju i pathos), te čak i natruhe za izvode antinomija kasnije postavljenih u Kantovoj geometriji.⁹ Nažalost, zaključivanje je u nečemu usporeno jer gdje tijekom *Misli* izgleda svijajućim se skepticizmu, relativizmu i odbacivanju spoznajne moći,¹⁰ Pascal uvija (potencijalnu) ontološku nesigurnost moći vjere,¹¹ koja radi poput Jaspersove – kao moći odlučiti (relativno) apsolutan okvir sebe-protezanja.¹² Važno je naglasiti da je Pascal došljak iz područja prirodnih znanosti, začetnik je meteorologije, teorije vjerojatnosti, izumitelj naprave za računanje s četiri osnovne računске operacije (što je mogući dokaz sposobnosti praktičke implementacije razumnosti),¹³ a nikakav pseudo-skolastički diletant koji bi išao usuprot kakvoga napretka znanosti, što je i konvencionalnom predrasudom spram teološki orijentiranih filozofa. Ovo, doduše, Stvar čini čudnijom. Pascal teži u svim smjerovima, kako primjećuje i Grlić:

»Pascal je ‘neshvatljivo’ proturječna priroda. Kako pomiriti u sebi sve ono što je on pokušao? Kako netko – koga treba shvatiti kao ozbiljna mislioca – može biti istodobno i znanstvenik, racionalist i iracionalni mistik, hladni matematičar i strastveni propovjednik logike srca, sjetni sanjar i egzaktni eksperimentator, skeptik i katolički dogmatik, apologet kršćanstva i bespoštedni kritičar jezuitskog morala, religiozni fanatik i logičar, materijalist i idealist, metafizičar i fizičar?«¹⁴

Odvojen od konvencionalnog obrazovnog toka, izbjegao je opasnosti aristotelizma (skolastičkog oblička Aristotelove filozofije), tad vladajuće zorne dogme akademskih teoretičara (kojoj je sljubljen bio Descartes, po logici toka njegova obrazovanja – prolaska najboljim institucijama vremena).¹⁵ Pascal je obrazovanje primao kod kuće, većinom (do ranih godina) podučavan od svoga oca, vrsnog matematičara, koji je za svoga sina planirao prvo poduku u jezicima i koji ga nije prerano htio izložiti poljima znanja odveć udaljenima umu djeteta (matematici). Ipak, Pascal je već u jedanaestoj godini samostalno počeo čitati matematičke priručnike te je ubrzo usvojio temeljne postulate euklidske geometrije (primjerice, Pitagorin poučak) i osvojio odobravanje oca za pohađanje seminara iz napredne geometrije i matematike. Otac mu je također bio uzor u pitanjima religije kojoj Pascal do kraja ostaje više nego prilično sklon. Kućno obrazovanje još je jednim elementom Pascalova srodstva s Montaigneom (a proizlazi u sličnosti motiva filozofiranja i tipa /tekstualne/ eksplikacije – Montaigne je rodonačelnik esejističke forme, Pascal piše u fragmentima).¹⁶

Pascal vidi Čovjeka bićem distinktnim po moći mišljenja, ali ne želi tako izvršiti puki razmjestaj iz prirode u mišljenje¹⁷ – vulgarno ga držeći potpunim obzorjem kojemu ima prileći sva ljudska snaga – već je to moment geometrijskog projekta uzvišenja nad materijom i ostalim živim svijetom koji leži u odsuču znanja nepotpunosti sebeprotezanja omogućenog mišljenjem,¹⁸ a proizvođačem očaja.¹⁹ Ovaj stav vodi apsolutnoj ozbiljnosti koju Pascal podvlači mišljenju (tu je problem jedino strpljivosti interlokutora-čitatelja te količine

smisla za pesimizam i, ponegdje, ezoteriju, utisnutog njegovom organizmu), hitnosti mišljenja²⁰ – a onda je, s time u skladu, u nemalo fragmenata protivnik rasonode (zabave),²¹ smatrajući ju, vjerojatno, udovoljavanjem sebičnim porivnim interesima i zaboravljanjem drame kozmičkog gibanja kojega je Čo-

nije knjige imat će dapače uvijek nešto od aforističkog i iznenađnog značaja Pascalovih *Pensées*.« Vidi: Friedrich Nietzsche, *Volja za moć: pokušaj prevrednovanja svih vrijednosti*, preveo Ante Stamač, Mladost, Zagreb 1988., str. 207 (frag. 424).

5

Pascal je u velikoj mjeri motiviran kršćanskim narativom i Nietzscheova frustracija izlazi zbog neodvojivosti ovih motivacija od sadržaja njegove misli koji mogu također biti suprotstavljeni konvencionalnoj teologiji.

6

Pascal, poput ostalih predstavnika »fragmentarne« filozofije, sadrži čitav niz kontradikcija predstavljenih apsolutno – sam naglašava nedostatnost geometrijskog objašnjenja. Riječ je o ranim iskrenjima modernističkog pathosa nezavršivosti, *procesa*, u kojemu je moguće govoriti samo o uvjetnim centrima, »trgovima« jazbine u izgradnji (kao u kratkoj priči *Jazbina* Franza Kafke).

7

Pascala skoro sprječava-u-djelo spoznaja vječnog posljedičnog odjeka njegovih i najmanjih gibanja u tkivu svega.

8

Vanja Sutlić u tekstu knjige *Kako čitati Heideggera* koristi označitelj 'zgađanje' kao odredbu biti povijesti.

9

»Nerazumljivo je da Bog postoji, i nerazumljivo je da ne postoji, da je duša s tijelom, i da mi nemamo duše; da je svijet stvoren, i da nije stvoren itd., da postoji istočni grijeh, i da ne postoji.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 110 (frag. 230). Kant nudi četiri antinomije. Riječ je o pokušaju uspostave mjesta na kojima je izvjestan aporetički karakter problema.

10

»Dva suprotna razloga. Treba početi s tim: inače nećemo shvatiti ništa, i sve je hereza; štoviše, treba na kraju svake istine dodati da se sjećamo suprotne istine.« Vidi: *ibid.*, str. 228 (frag. 567). Usporediti, primjerice, s frag. 261 na str. 126.

11

»Vjera je dar Božji. Nemojte pomisliti da smo rekli kako je to dar rasuđivanja. Ostale religije ne govore to o svojoj vjeri. One drže da samo rasuđivanje dovodi do vjere, a ono ipak tamo ne vodi.« Vidi: *ibid.*, str. 130 (frag. 279).

12

Kod Jaspersa je riječ o spoznaji nezavršivosti spoznavanja koje, kad zahvaćeno nezavršivim,

izlazi u nužnosti (ako uopće ima biti učešća nečega poput uma subjekta u egzistiranju) relativnog zatvaranja vrsti djelovanja, ali koje tad ipak biva otvorenim, sadržavajući znanje o vlastitoj nepotpunosti (bijedi). Neodoljivo podsjećajući i na Feuerbachov epistemski stav »moramo stati negdje« – uz problem beskonačne deduktibilnosti Stvari, čovjeka spašava sposobnost odluke, presijecanje analize u djelo, imanentna dijalektika koju na sebe ima preuzeti.

13

Sedam primjeraka Pascalova stroja za računanje (kojega je izumio da bi ocu pomogao u poslu) moguće je vidjeti u pariškim muzejima (CNAM muzej, muzej Henri Lecoq, »Léon Parcé« kolekcija) te po jedan u Njemačkoj (»Mathematisch-Physikalischer Salon« u Dresdenu) i Sjedinjenim Američkim Državama (»IBM« kolekcija).

14

Danko Grlić, *Contra dogmaticos*, Hrvatsko filozofsko društvo, Zagreb 1971., str. 59. Grlić naglašavanjem riječi *neshvatljivo* vjerojatno želi referirati na temeljno mjesto razmatranja o nemogućnosti spoznaje (shvaćanja) Boga kod Pascala, ali pritom htijući reći da problem Pascalove podijeljenosti uopće nije neshvatljiv.

15

»Descartes nekoristan i nesiguran.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 58 (frag. 78).

16

Montaigne i Pascal u mnoštvu točaka nisu podudarni, a najjača od ovih nepodudarnosti je u odnosu prema kršćanstvu. Montaigne, ako je suditi prema tekstu *Eseja*, kršćanstvo uopće ne zanima. Svoje misli izlaže prema entropiji vlastitog iskustva temeljenog na »prirodnom« razumu i usuprot *skolastičkih epicala*. Pascal je posvuda motiviran kršćanstvom. »Lažnost filozofa koji ne raspravljaju o besmrtnosti duše. Lažnost njihove dileme u Montaigne.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 108 (frag. 220).

17

Štoviše, kritizira mišljenje kao ono koje, u razlici spram prirode, ne uspijeva posvuda.

18

Pascal također kritizira mehanicističku redukciju životinja fragmentima u kojima ističe, primjerice, bezrazložne pokrete insekata (onih izvan projekta *preživljavanje*). Primjerice, frag. 340, 341, 342 i sl.

19

Nietzsche, u uvodu teksta knjige *O koristi i štetnosti historije za život*, koristi metaforu stada koje pase okrećući se oko kolca trenut-

vjek nerazljubljeni dio, »ud koji misli«²² (što dodaje u stav usuprot posvuda primjetnog egoizma i samodovoljnosti). Pascalova neuroza jezgrenom je momentom i u modernizam prevučenog pathosa koji Barthes, primjerice, sabija u pojam *vječito odgađanog označenog*,²³ odnosno, prevedeno za ovaj slučaj, neprestanosti procesa sebe-izvođenja s eventualnom utjehom u cilju uvećanja elasticiteta za dalj(nj)a protezanja, pri čemu je, organičko-logički, često u mislima koket kritičke psihologije osobnosti, odnosno podupiratelj nastanka i rasta ove znanstvene discipline.²⁴ Organičko shvaćanje sve postojnosti uvezano je strahu od pogreške (jer je nemoguće regulirati u beskonačnost odzvanjajuće posljedice svih vektora odlučnog gibanja-zakrivljanja),²⁵ otuda hitnost mišljenja – ova omogućuje shvaćanje bijede bivstva vrste Čovjek, dovodi do kršćanstva kao istinite religije zahvaćajuće ovoga čovjekova stanja,²⁶ s Kristom kao božanskim iskupiteljem pred kojim se može slobodno srama rastvoriti sav pathos pada u vječnu mijenu,²⁷ koja jest centripetal očajanja (u indijskoj tradiciji ovaj kovitlac nosi ime *samsara*); naravno, nastavno donosi višu strogoću no ranije, s tendencijom dospijeća do poretka bitnosti onako kako ih priroda postavlja u svojem tijeku, jasno i nedvosmisleno, a koje (bitnosti) samo umjetno miješamo (Pascal časnom čovjeku suprotstavlja pjesnika, što u nečemu uvodi njegovom doživljaju umjetnosti). S druge strane, Pascal nije puki protivnik moći mašte, kao što La Rochefoucauld nije puki protivnik života strasti – potonji u razumu (srednjem osjetu) vidi moć zakrivljavanja strasti u dobrobit čovječanstva (jer su strasti neodrecive djelovanju),²⁸ a kod onoga nalazim maštu korisnom, kad usmjerenom u rast bića (dakako, preko-egoističkog smisla).²⁹

»Pokornost i upotreba razuma, u tome se sastoji pravo kršćanstvo.«³⁰

Pascal je inspiraciju u filozofiranje, pored ostalih izvora, crpio iz starih rimskih satiričkih tekstova Horacija, Juvenila, Marcijala, Kvintilijana, čak i Petronija, koje često citira ili na koje referira u svojim fragmentima, a podr(a)žavajući takvim obraćanjima moment pedagogije otvorenosti.³¹ Poznata satirička doskočica »rugati se filozofima« prenesena je ruganju oblicima religije koje vidi lažnima – uvijek iz začudnih kutova, pri čemu je riječ o svojevrsnoj nevinosti mišljenja. Pascal ovaj moment ima osviješten, koji zaključak odobravaju auto-loški fragmenti s početka hrvatskoga prijevoda (primjerice, frag. 9 na str. 28). Začudnost kutova u bitnom smislu radi kao psihoretorički postupak uvećanja vidljivosti momenata kršćanstva koji potiču čovjekov rast, a u odsuću kojih momenata stoje ostale, neistinite religije.³² Još više, Pascal je mišljenja da (kršćanska) teologija pokriva svo obilje znanstveno-teorijskog disciplinarija, pače prokazuje im (znanostima) mjesto u organizmu kozmosa, odnosno prokazuje fenomenalne sfere uočive s njihovih unaprijed priređenih motrišta, njihove opisne i u rad vraćajuće dosege. Uvelike je, isto tako, kod Pascala, riječ o kompleksnom simboličkom uronu koji postaje problemom u razlikovanju religije *velikih uspostavljača* (središta tornada) i religije *prateće svjetine* (onoga što tornado povuče na rubove svoga kovitlanja), sastojanom, kod prvog slučaja, u viđenju Isusa onako kako je ekspliciran u liku iz Scorseseova remek-djela *Posljednje Kristovo iskušenje* (*The Last Temptation of Christ*, 1988.)³³ ili u zadnjem poglavlju Hegelove *Enciklopedije filozofijskih znanosti*, o apsolutnom duhu – on je tijelo volje za čin odlučan i nasuprot kobi učinka, ali uzimajući ga u obzir (posve modernistički, ali postajući – pomognuto specifičnom naravi Isusova slučaja – svetim), tako bivajući spremnikom inspiracije mišljenja metafizike subjektivnosti (kod Pascala je to lik Boga koji propada) – a kod drugog slučaja, u popratnim strukturama koje preuzima nasljednik nauka, i koje su zbiljsko protezanje religioznih pipaka u življeni život. Shiza bi Pascalova

postava idealno imala svršiti u razrješenju spajanjem pratioca u izvor pathosa *prvoga* u religiji, gdje je izvjesna »opasnost« od ateizma.

»Vjera je primjerena svim vrstama umova. Prvi se zaustavljaju samo na osnutku; a ova je religija takva da je sam njezin osnutak dovoljan da dokaže njezinu istinitost. Drugi idu do apostola. Najobrazovaniji se vraćaju na početak svijeta. Anđeli je vide još bolje i još iz daljeg.«³⁴

ka i u tom kruženju prebivajući, vječito zaboravljajući. Čovjek ne može zaboraviti neprestanost ovog kruženja, što ga čini bijednim bićem. Usp. »Čovječje stanje: nepostojanost, dosada, nemir.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 76 (frag. 127); »Beskonačno gibanje, točka što sve ispunjava, trenutak odmora: beskonačnost bez količine, nevidljiva i beskrajna.« Vidi: *ibid.*, str. 111 (frag. 232). Usp. s 1067. fragmentom Nietzscheove *Volje za moć*.

20

»Bojati se smrti izvan opasnosti, a ne u opasnosti; jer treba biti čovjek.« Vidi: *ibid.*, str. 107 (frag. 215). Neodoljivo podsjeća na Heideggerovu razradu egzistencijala *bitka-pri-smrti*.

21

Primjerice: »Sve su velike zabave pogibeljne za kršćanski život. Ali od svih što ih je svijet izmislio najviše se treba bojati kazališta.« Vidi: *ibid.*, str. 29 (frag. 11).

22

»Udovi. *S ovim početi*. – Da bismo odredili ljubav što je dugujemo sebi samima, moramo zamisliti tijelo s mnogo udova koji misle, jer smo mi udovi jedne cjeline. A zatim moramo vidjeti kako svaki ud mora ljubiti sebe, itd. (...)« Vidi: *ibid.*, str. 197 (frag. 474).

23

»Kad god pomislimo da smo se uhvatili i učvrstili o neku točku, ona se zanjiše i ostavlja nas. Slijedimo li je, ona izmiče našem dohvatu, isklizne nam i odjuri vječno bježeći.« Vidi: *ibid.*, str. 53 (frag. 356). U Barthesovu djelu *Image Music Text* pojam *beskonačno odgađanog označenog* jedan je od distinktivnih točaka *literarnog*. Usp. Roland Barthes, *Image Music Text*, preveo Stephen Heath, Fontana Press, London 1977.

24

Cilj, zapravo, nije ubaciti stalnu ličnost u *flux*, nego je iz apriori kaosa dovući k mogućnosti stalnosti, opiruće se mahinalnim, impulzivnim kovitlacima sebičnog života strasti (Pascal je Montaigneu i La Rochefoucauldu ovdje rođak po pathosu).

25

»Neka nam Bog ne uračuna naše grijehе, to jest i sve posljedice naših grijehа. Jer su one strahovite, pa i kod najmanjih grešaka, ako ih nemilosrdno isljeđujemo!« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 206 (frag. 506).

26

»Nijedna druga vjera nije predložila da sebe mrzimo. Nijedna se druga vjera ne može dakle svidjeti onima koji sebe preziru, i koji tra-

že jedno biće zaista dostojno ljubavi. Da ovi nikada nisu čuli o religiji nekog poniženog Boga, smjesta bi je prigrlili.« Vidi: *ibid.*, str. 195 (frag. 468). Nietzsche kršćanstvo naziva europskim budizmom (u skladu s ovim Pascalovim fragmentom moguće je izvesti paralelu, odnosno komparativnu analizu odnosa prema subjektivnosti/jastvu u dvjema religijama).

27

»Isus Krist je Bog kome se približujemo bez oholosti i pred kim se ponizujemo bez očaja.« Vidi: *ibid.*, str. 212. (frag. 528).

28

»Postojanost mudrih nije drugo do umijeća kojim svoje kolebanje zatvaraju u srce.« Vidi: François duc de La Rochefoucauld, *Maksime*, preveo Marko Gregorić, Naklada Jesenski i Turk 2001., str. 10 (frag. 20); »Poroci ulaze u sastav vrlina kao što otrovi ulaze u sastav lijekova. Razboritost ih spaja i ublažava, te koristi protiv životnih zala.« Vidi: *ibid.*, str. 34 (frag. 182).

29

Kod Pascala su priroda i razum razdvojeni, pri čemu prirodi pripada istinski poredak, a razumu načelo miješanja. Razum je koristan ukoliko pomaže približavanje prirodi. Ovdje je Pascal sličan Leopardiju, koji u svojoj zbirci *Zibaldone* razum naziva čak barbarskim elementom čovjekovim.

30

B. Pascal, *Misli*, str. 128 (frag. 269). Usp. s fragmentom 245 u kojemu spominje tri načina na koji je moguća vjera: *razum, običaji i nadahnuće*.

31

Čini se da je Pascal svjestan pedagoške uloge satire (neki autori su razvučeni na oba polja) jer često uz ove citira i velike rimske pedagoge i retoričare (Seneka, Ciceron i dr.). Izdanje Zora pruža kazalo referenci na kraju knjige, pomoću kojih je moguće pratiti Pascalova uvođenja navedenih autora.

32

Primjerice: »Sažalno je gledati tolike muslimane, krivovjerece, nevjernike itd., kako idu korakom svojih otaca iz jedinog razloga što su bili zadojeni predrasudom da je to najbolje.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 67 (frag. 98).

33

Riječ je o Isusu punom kontradikcija, pogrešaka, o živom karakteru.

34

B. Pascal, *Misli*, str. 132 (frag. 285).

Uz Pascalovu »kozmeteometriju«, ateistička pozicija nema bitnu težinu. Ono što je snažan ateistički moment u epistemološkom smislu, u tekstu *Misli već* je priznato: nijedna razumska zgrada nema apsolutno važenje, odnosno nijedna posebna spoznajna geometrija bilo koje od znanosti, koliko god obimna bila, nije apsolutni zahvaćaj života kozmosa (a tu Pascal podsjeća znanstvenike da je preprodublivanje polja (naći *božju česticu*?) svojevrsni beskorisni zamah, da tu postoji svojevrsni epistemički otrov, lažni osjećaj znanja – uostalom, to je moguće učiniti s bilo čime).³⁵ U rasutom svijetu Pascal okreće suverenost logici srca, vjeri, a ova radi u funkciji ranije opisane volje za čin odlučan uz posljedice.³⁶ U tekstu *Misli* spekulativnost doseže razinu Leibnizove filozofije, ali nivo eksplikacije problema nije tako strogo postavljen (iako Pascal, jednom kad uvede termin, drži do poštovanja njegovog jednom postavljenog opsega). Njegova filozofija, doduše, posvuda dopušta ateistička čitanja današnjeg smisla (poduprta heideggerijanskim koncepcijama za tumačenje, primjerice, besmrtnosti duše, tradiranja izvjesnih Moći-biti itd.), i zapravo je u svojoj biti (poput Isusa iz Scorceseovog filma i Hegelove knjige) podudarna s ateističkim stavom u više slojeva. U svakom slučaju to je tekst koji nikad neće biti vodiljom institucionalnog toka religije,³⁷ i koji je u najblažem smislu spoznajno ateistički (ne, doduše, ateistički za to doba, on želi vratiti religiji dignitet u posve otvorenom i iskrenom smislu – ciljajući u ono središte tornada, pravu religiju), inspirirajući individualnosti, ali i donoseći shizofrenije neprestajućeg projekta sebeizvođenja uz gusto tijesto bivanja (Sartre dijeli Pascalov osjećaj prema postojanju, a nije ni pravovjernik).³⁸ Doduše, Pascal bi, vjerojatno, držao ateizam prihvatljivijom pozicijom od agnosticizma, u obzir uzimajući svu silu kritike koju je uputio skepticima i nesigurnosti (u isto vrijeme i sam strahujući od greške, koji mu strah nikad ne dopušta krajnju odlučnost, proizlazećem iz prethodno poduzete arheologije duha). Međutim, filozofski ateizam također ima svoj popularni, *bizzaro* oblik u prirodoznanstvenom ateizmu, koji čak ni danas ne bi mogao izaći na kraj s Pascalovom posvuda razgranatom teologijom. Heisenberg je također Pascalov srodnik po pathosu:

»To je ono stvarno stanje koje i onemogućava da se ispovijedanje uvjerenja, koja bi trebala biti obavezna za ponašanje u životu, zasnivaju samo na znanstvenoj spoznaji, jer to zasnivanje može nastati samo na temelju fiksirane znanstvene spoznaje, a ona je primjenjiva samo na ograničena područja iskustva. Tvrdnja – kojom često počinje ispovijedanje uvjerenja nastalih u naše doba – da se kod njih ne radi o vjerovanju nego o znanstveno fundiranom znanju, sadrži zbog toga unutrašnju protivurječnost i počiva na samoobmani.«³⁹

Zanimljiviji je pokušaj suočavanja panteizma i Pascalova teizma, pri čemu se u oba ispostavlja jedna organička metafizika, odnosno sveuvezanost egzistencije.⁴⁰ Dakako, Stvar se račva kod intrinzične simbolike i biti Nazarećanina, bez kojega za Pascala nije moguća ni spoznaja Boga (tu kritizira i filozofe svog vremena).

»Svi koji Boga traže izvan Isusa Krista, i koji se zaustavljaju na prirodi, ili ne nalaze nikakve spoznaje koja bi ih zadovoljila, ili uspiju sami sebi stvoriti način kako spoznati Boga i služiti mu bez posrednika. Ali time padaju ili u ateizam ili u deizam, od kojih kršćanska religija gotovo jednako zazire.«⁴¹

Pascal je u suglasju s prethodna dva *mikrozofa*, Montaigneom i La Rochefoucauld, u pitanjima regulacije strasti, odnosno kod trojice filozofa vidim dijeljen imperativ otpora trenutačnim afektacijama i nesvjesnom otpuštanju u djelo nagonskih silnica, zazivanje jednog projekta oblikovanja čvrste ličnosti (to, pače, postaje apsolutnim /i neprestanim – u čemu je stalnost-čvrstoća/ projektom). Teško je pratiti Pascalov fragmentarni perspektivizam jer je

riječ o prokazivanju kuta iz kojega su vidljiva djelovanja strasti, a koje drži atavizmom i (implicitno) traži prevladavanje, ali koje postavlja u afirmativan tekstualni ekspozit i tako ostavlja prostora iluziji kako je to nešto poput »trajnoga stanja vrste Čovjek«. Čak, u jednom fragmentu, eksplicitno izražava slaganje s La Rochefoucauld u tezi da je suosjećanje podvig oholosti koji želi uzvišenje nad patnjom drugoga, maskirajući se u iskrenu žalost.⁴² Očito je riječ o utjerivanju refleksije detaljima kojima dotrenutno nije imala pri(z)godnoga pristupa, a priprema razradbu problema egoizma. Posvuda u razbacanom tekstu *Misli* moguće je naći fragmente sadržavajuće sintetičkog materijala: jednom je to zazivanje spajanja duha i tijela, jednom automata i slobode, pa vjere i znanja i sl.⁴³ Tako je, na kraju, slučaj i sa spajanjem razuma (geometrije) i srca (vjere) – razum ustaje kao regulativni organ koji pomaže borbu, dihotomije bivstva, zatvoriti u srce, pomažući onaj projekt stalnosti ličnosti (kod Heideggera ovo nalazim u koncepciji autentičnog tu-karaktera;⁴⁴ kod Montaignea je riječ o prijedlogu zamjene poretka pamćenja i inteligencije, pri čemu inteligencija preuzima vrhunsku ulogu kao alat imanentne eksplikacije u slučaju – doduše, spram Pascala je ovo djetinjasti esteticizam).⁴⁵ Nemoguće je u kratkom tekstu proći svo obilje fragmenata

35

»Pisati protiv onih koji previše produbljuju znanost. Descartes.« *ibid.*, str. 57 (frag. 76). Čitav je niz fragmenata u kojima Pascal kritizira skeptike zbog neodlučnosti.

36

Ponegdje Pascal zvuči poput poklonika indijske negacije: ako netko i traži, ne odvratiti, ne učiniti ni udisaja. Također ga muči potencijalnost slučaja u kojemu je, s druge strane, osoba koja i šutnju čita kao značenje, pa je opet u problemu ipak-izsijanja u svjesni, odlučeni rad omogućen vjerom.

37

Pascal je precijenio utjecaj svojih *Misli* na tijek diskursa i postao još jedan velikan koji upada u teološki floskularij (poput Pascalove oklade).

38

Pascal, naravno, živi u potpuno drugačijem vremenu.

39

Werner Heisenberg, *Das Naturbild der heutigen Physik*, Rowohlt 1956., str. 19, prema: D. Grlić, *Contra Dogmaticos*, str. 60.

40

Egzistencija je pretvorena u (relativni) apsolut – ostaje još samo vrijeme/egzistencija Boga, ako tom pitanju u ovom metafizičkom obratu ima mjesta (kod Heideggera je skoro doživjelo eksplikaciju).

41

B. Pascal, *Misli*, str. 225 (frag. 556).

42

Pascal posvuda oko sebe uvida sebični život strasti (ili pretjerivanje razuma). Ovu tezu o suosjećanju ponovio sam u tekstu o Nietzscheovu »odbacivanju« pojava sućuti u ča-

sopisu Čemu, tematu *Filozofija danas*. Vidi: Roni Rengel, »Drskost filozofije: 'Odbacivanje' sućuti kod Nietzschea«, *Čemu XIV* (2017), str. 127–130. Kod Pascala, primjerice: »Žaliti nesretne nije protiv pohlepe. Naprotiv, veoma nam je milo što možemo pružiti ovo svjedočanstvo prijateljstva, i steći ugled nježna čovjeka a da pri tom ništa ne damo.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 190 (frag. 452); Usp. »Lako je utješiti se nevoljom svog prijatelja ako ona služi isticanju nježnosti što je za nj gajimo.« Vidi: F. duc de La Rochefoucauld, *Maksime*, str. 44 (frag. 235).

43

»Unutrašnji rat u čovjeku između razuma i strasti. Kad bi imao samo razum bez strasti (...). Kad bi imao samo strasti bez razuma (...). [U oba slučaja lako bi bilo čovjeku, ako ne postići, a ono spoznati konačne uvjete unutarnej mira.] Ali, kako ima i jedno i drugo, ne može biti bez rata, jer ne može sklopiti mir s jednim, a da ne bude u ratu s drugim. I tako je uvijek podijeljen i u opreci sa samim sobom.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 170 (frag. 412).

44

»Egzistirajući sudbinski u odlučnosti koju si tradira, tubitak je kao bitak-u-svijetu otvoren kako prema 'izlaženju u susret' 'sretnih' okolnosti tako i za okrutnost udesa.« Vidi: Martin Heidegger, *Bitak i vrijeme*, preveo Hrvoje Šarinić, Naprijed, Zagreb 1985., str. 436. Ovaj modus sudbinske egzistencije Mladen Planinc u svojoj doktorskoj disertaciji *Heideggerovo razumijevanje čovjekova bitka i kritika antropologije* naziva autentičnim tu-karakterom.

45

Općenito je kod Montaignea i Pascala riječ o neslaganju kod odnosa pamćenja i inteligencije. Iako Montaigne u tekstu *Eseja* nerijetko

koji pomažu zoru psihologije, čitav je niz ekstrakata koji oživljuju određene događaje iz života strasti i raskrivaju im, nerijetko, do tad previđenu, a kauzalno presuđujuću ulogu (strasti su uopće pokretači svekolike činidbe, a Pascal bi radije odustao od sve /prirodne/ znanosti prije no od živog moralnog znanja).⁴⁶ Egoizam je pri vrhu ljestvice Pascalovih neautentičnih egzistencijala, atavizama, shodno čemu ovdje traži čovjekov pojačan otpor.⁴⁷ Iako nije na stupnju Kierkegaardova savršenstva, tekst *Misli* sigurno je uzvodan prethodnome – mjesto koje zauzima *bijeda* kod Pascala, moguće je geometrijski skladna s pozicijom *tjeskobe* ondje, pri čemu egoizam znači ne samo moralnu gnjusobu nego i nešto radikalnije – odsuće dodira s istinom vlastita bivstva, podijeljenosti i tome odgovarajuće strogoće dalj(nj)ega djelovanja u dramatično zgusnutom i stalno razmještajućem poretku bitka. Iz ovakvih postavki, provučenih Pascalovom ezoteričnom psihom, izlazi fascinacija Isusom kao tijelom ove istine, pred kojom su jadnici uzdignuti a oholi poniženi, pače svi izjednačeni u kristalnom očnom organu božjem – naravno, nominalizam usuda i dalje postoji.

»Spoznaja Boga bez spoznaje svoje bijede, tjera u oholost. Spoznaja svoje bijede bez spoznaje Boga, tjera u očaj. Spoznaja Isusa Krista vodi kroz sredinu, jer u njemu nalazimo i Boga i svoju bijedu.«⁴⁸

Čitav niz fragmenata koji slijede u poretku teksta navedenog izdanja ističu Isusa Krista kao nositelja sjemena spoznaje istine, bijede bivstva, nade, Boga, bez njega »ne znamo ni što je naš život«, »ni što smo mi sami«. Također, u teorijskom smislu stoji važnom koncepcija posrednosti spoznaje, kojom uzvisuje mesijanski karakter Nazarećanina onome drugih (lažnih) proroka – oni bi Boga spoznavali direktno, neposredno, što je lažno.⁴⁹ Navedeno odgovara Pascalovoj organskoj metafizici, sveuvezanosti i perspektivizmu (dokinutom u čin logikom srca, ne razumom i njegovom geometrijom).

»Ostale vjere, na primjer paganske, pučkije su jer se temelje na vanjštini. Ali one ne odgovaraju sposobnim ljudima. Čisto intelektualna religija mnogo bi više odgovarala učenicima. Ali ova opet *ne bi odgovarala puku*. Jedino je kršćanska religija prilagođena svim ljudima, jer nosi smjeru vanjštine i nutrine. Ona podiže puk iznutra, a uništava oholice izvana. I nije savršena bez obojega, jer narod mora čuti duh slova, a sposobni moraju podvrgnuti svoj duh slovu.«⁵⁰

Pascal u vremenu

»Neću dopustiti čovjeku da se odmara u sebi ni u drugome tako da, ne imajući ležišta ni odmora (...).«⁵¹

Pascal je odlomak vrste filozofa kojima modernost ne treba niti je moguće nijekati, počevši od fragmentarnog stila koji koristi u filozofiranju, a čime širi polje kritike (pače u romantizmu je fragmentarni ekspoze oblik same kritike), odnosno jedan prostor složen tako da omogućuje uvodljivost tema koje su previđene velikim sistematikama, ali je također filozof čiji je tekst od veće koristi ateistu nego vjerniku. Ono što vodi Pascala je kršćanska mistika i može inspirirati plodne filozofske i simboličke meditacije, ali nikada neće biti dionikom preobrazbe *mainstreama* kršćanskog faktičnog gibanja. Pascalova je nakana doći do sjemenja (prave) individualnosti, prevladati nesvjesne silnice koje pored naše vlasti nose određenim ponašanjima, a to čini gotovo heideggerijanski, podsjećajući stalno na neprestanost procesa sebeizvođenja i prigodnu neprestajuću odgovornost za svoj posvuda odjekujući čin, u sebe,

van sebe.⁵² S napretkom je biologije Pascalova erotična teogonija svakako pomalo utišana u intenzitetu, ali zasigurno je produžena u pathosu romantičkih fragmentaraca, kod Nietzschea, Ciorana, modernista. Dakako, Pascal bi se u pitanjima morala pridružio prije Cioranovom umornom caru, ostavljajući po strani i uz prijezir silovitost Zarathustre, iako su obojica nevjernici (obojica, doduše, u slozi oko simbolike usuda Isusa, neovisno o zbiljskom postojanju i preobražaju u narativ stadne organizacije).⁵³ Apsurdno, ali ono što je temeljno mjesto ispostavljeno Pascalovom autologijom, ono koje zauzima Isus Krist u njegovoj misli, ispada tek odskočnicom jednoj divovskoj filozofiji, spadajući u onaj tip koji nalazim i pred kraj Hegelove *Enciklopedije*, sastojan u zadržavanju stava o istinitosti religije, ali držeći da je filozofija nužna da bi do te istine uopće, za nekog upirućeg »subjekta« bilo dospijeća, tako (implicitno) uvodeći prevlast filozofije (mišljenja) pred religijskom dogmom, iako ju povratno opravdavajući – ali u bitno izmijenjenom i teško dohvatljivom intrinzičnom poretku bitnosti (dakako, i prekoračujući filozofe Pascalovog vremena i okoliša, koji su ili empiristi-skeptici ili racionalisti-dogmatičari).⁵⁴ Pascalovu je jezgrenu filozofiju moguće održati – štoviše, ona jest očuvanom – u neteističkoj filozofiji (ovo potvrđuje i eksplicitni nastavak »pascalštine« u Jaspersovom tekstu *Filozofska vjera*), u mnoštvu čak i partikularnih podudarnosti. Primjerice, u kontekstu podrivanja seberadalačkih potencija, moguće je pratiti motive koje dijeli s Nietzscheom (»Pođi sa mnom, pođi sa sobom samim!«) – o odbijanju eventualnih nasljednika. Oni ne žele nikakvih nastavljaja, nikakvih vjernika, nego ponavljanje onoga što vide temeljnim usudom Čovjeka; ništa individualno, ništa kolektivno, nego po sredini se razvlačeće

kritizira prestiliziran govor i izričito izražava inklinaciju prirodnom govoru, Pascal to vidi rječitim pokušajem zakrivanja bitnog. Primjerice: »*Montaigne*. – Montaigneovi su nedostaci veliki: raspusne riječi. To ne vrijedi baš ništa, unatoč gospođici Gournay.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 47 (frag. 63).

46

Pascal ulazi – s Montaigneom i La Rochefoucauld – u krug moralista, odnosno gotovo isključivo moralnih filozofa.

47

»Ukratko, 'ja' ima dva svojstva: s jedne strane, ono je u sebi nepravedno, jer čini sebe središtem svega. S druge strane, ono je neprijatno drugima, jer ih hoće podjarmiti. Svako 'ja' je neprijatelj i htjelo bi biti tiranin svima drugima. Vi uklanjate njegovu neprijatnost, ali ne njegovu nepravednost. I tako ga ne možete omiliti onima koji mrze njegovu nepravednost: vi ga možete omiliti samo nepravednima koji u njemu više ne nalaze neprijatelja, pa tako i vi ostajete nepravedni, te se možete dopasti jedino nepravednima.« Vidi: B. Pascal, *Misli*, str. 191 (frag. 455).

48

Ibid., str. 212. (frag. 527). Ovo ponavlja, gotovo identično, na nekoliko drugih mjesta, primjerice u na str. 224 istog izdanja.

49

»Psalmi se pjevaju po čitavoj zemlji. Tko svjedoči za Muhameda? On sam. Krist hoće

da njegovo svjedočanstvo bude ništavno. Svojstvo svjedoka zahtijeva da oni postoje uvijek i posvuda. A ovaj je jadnik sam.« Vidi: ibid., str. 239 (frag. 596). Usporediti s fragmentima 595, 597 itd.

50

Ibid., str. 122 (frag. 251). Usporediti s, primjerice, fragmentom 250, 252, ili s fragmentima 419, 420 istog izdanja itd.

51

Ibid., str. 172 (frag. 419). Usporediti s antinomnim fragmentima koji slijede.

52

Dakako, i vječitost ovoga smisla vidi izumom kršćanstva – prije kršćanstva nije bilo svijeta, čovjeka, spasa – ali, naravno, ovako razumljeno kršćanstvo svoje pipke zadržava u Pascalu i privatnim uživateljima i kritičarima njegovih *Misli*, koji čak zaobilazeći prečesto teometrijske skice i radije crpe inspiraciju kao iz stilskih vježbi i didaktike aforizma-zagonetke.

53

Heidegger, u tekstu knjige *O biti umjetnosti*, jednim od bitnih usuda, u-djelov-stavljanja-istine, vidi bitnu žrtvu (pri čemu je izvjesna referenca na Isusov usud kao volje za čin odlučan i uz znanje o sigurnoj smrti na križu).

54

Kod Pascala nema referenci na kanonske, jake filozofe njegova vremena, s kojima je često podudaran na planu ideja.

stanje ljudske bijedne ukotvljenosti, ali koju kod Nietzschea – na način suviše detaljan da ovdje bude ekspliciran – nalazim drugačije osmišljenu no kod Pascala, iako je riječ o dijeljenom temelju. U tom smislu, kao kod Jeffersonova Isusa odreknutog čudesa, ali i dalje s intrinzičnom vrijednošću moralnog učenja, može preživjeti i Pascal bez Boga, Isusa i čuda.

Pascal, iako ga ponajviše zanima učešće u zrenju moralnog života, okreće sve svoje snage tananim razradbama momenata dotrenutno nezahvaćenih teološkim kukama, pri čemu njegovu semantičku razigranost nadjačava poruka o bijedi kao pojmu kojim omeđuje cjelinu egzistencije – a tu je položen prije u misionarski položaj Hitchensova smisla (njegova knjiga o Tereziji nosi ime *The missionary position*) nego u razigrani misaoni stil Montaigneov. Nije niti potrebno spašavati sve elemente Pascalove filozofije, pače to bi bilo moguće jedino u podzemnim kultovima masonske filozofije, uz svijeće i kadove, no on stoji filozofom kapacitiranim za otvaranje uvijek novih vidika i testiranje onih već osvojenih, bivajući tako u skupini mikrozofoa kao obrazovna poljana bez premca – propedeutika jednoj budućoj filozofskoj epistemopedagogici.

Roni Rengel

**Asundered Pascal:
In Search of Natural Order**

Abstract

In the paper, I deliver a fundamental structure of Pascal's philosophy, as it is laid out in a post-humous collection gathered under the title Thoughts. Besides apories, to which Pascal arrives through haggling of geometrical and sensible spirit, sequencing and directness, fate and reason etc., attention will also be organized around places of theological content. Through text, I will lay Pascal's philosophy in relation to philosophers who, in a certain sense, share his pathos, primarily fragmentary philosophers – from predecessors and contemporaries (Montaigne, La Rochefoucauld) to successors (romantics, Nietzsche, Jaspers). Finally, I will offer a possibility for the non-theistic reading of Pascal's text.

Key words

Blaise Pascal, *Thoughts*, fragments, fate, reason, theology, geometrical spirit, sensible spirit